

bou. Knižné dosky potiahnuté textilom, kvalitný papier, tlač a hlavne grafické prevedenie, ktoré využíva dokumenty, fotografie a typografiu z prvorepublikového obdobia a spracováva ich spôsobom charakteristickým pre súčasný knižný dizajn.

Kniha *Slovenský loutkář* reprezentuje slovenské ľudové bábkarstvo dôstojným a zároveň pritažlivým spôsobom, ktorý si tento fenomén zasluguje. Inšpiračné zdroje, stanovené autormi, boli vyčerpané a využité, výsledkom je publikácia, ktorá poteší čitateľky a čitateľov, ktorým sa dostane do rúk.

Eva Šipöczová (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Václav Lábus – Daniel Vrblík, Toponyma v krajině a možnosti jejich výzkumu. Technická univerzita v Liberci, Liberec 2018, 236 s.–

Prostor české toponomastiky se v posledních letech bouřlivě proměňuje. Nastupuje nová generace výzkumníků, která pohlíží na zeměpisná jména nejen jako na zajímavé jazykové objekty využitelné například při studiu historické gramatiky, dialektů či etymologie, ale také jako na formativní prvky kulturní krajiny, lokálního společenství a lidské identity. Dalším progresivním rysem současné české toponomastiky je mezioborový přístup propojující jazykovědu s geografii, historií, etnologii či přírodními vědami. Obhacení toponomastiky o mezioborovost je však zároveň pozhnáním i prokletím, neboť oč bohatší se díky mezioborovosti toponomastický materiál nyní jeví, o to složitější je ho koncepčně uchopit a vhodně interpretovat. Právě o toto se pokouší kniha libereckých badatelů Václava Lábusa a Daniela Vrblíka *Toponyma v krajině a možnosti jejich*

výzkumu. A nutno prozradit hned v úvodu, že výsledek jejich úsilí rozhodně stojí za přečtení.

Václav Lábus je jazykovědec, Daniel Vrblík geograf-kartograf a každý do knihy vnesl specifickou perspektivu, z jejichž průniku vzešel neotřelý pohled na zeměpisná jména jako spojenci mezi fyzickým a mentálním prostorem na straně jedné a jazykem a pamětí na straně druhé. Zeměpisná jména jsou pro autory prostorem, který má své unikátní centrum sdílené všemi obyvateli a pestré periferie charakteristické pro různé parciální sociální skupiny. Pro centrum i periferie se autoři pokoušejí vystihnout jejich základní jazykové a geografické rysy, a to jak v synchronní, tak diachronní rovině. Tento koncepční teoretický rámec autoři aplikují na případové studie dvou severočeských obcí – Vysoké nad Jizerou a Lučany nad Nisou. Zatímco Vysoké je tradičně českou

obcí, Lučany jsou naopak původně německou, po 2. světové válce Čechy dosídlenou obcí. Tento kontrast otevírá řadu zajímavých možností a zároveň zaplňuje jisté mezery v poznání toponymické krajiny Sudet.

Většinu textu knihy tvoří detailní analýza toponymického materiálu z uvedených obcí vycházející jednak z vlastního terénního sběru a jednak z dostupných historických pramenů soupisové a kartografické povahy. Autoři se po charakteristice zájmových území a nastínění teorie a metod zpracování dat postupně věnují několika důležitým problémům toponomastiky, o nichž se dlouhodobě diskutuje. Tím prvním je variantnost v toponymii, tj. problém paralelní existence několika různých jmen pro tentýž objekt. Dle jejich výzkumu má v obou obcích většina objektů dvě či více jmen, často velmi odlišných a v různé míře užívaných. Tato skutečnost představuje zvláštní výzvu pro standardizaci zeměpisných jmen, neboť úředním názvem bývá jediné jméno a často je to jméno jiné, než jaké místní lidé skutečně užívají. Příčin takových rozporů je celá řada a autoři se je pokusili systematicky popsat a ilustrovat na konkrétních příkladech ze zkoumaných obcí. Variantnost doložená v současné toponymii nepochybně existovala vždy, což nutí k zamyšlení, oč bohatší toponymická krajina byla, než se jeví v hojně užívaných pramenech typu stabilního katastru. Zároveň lze díky variantnosti vysvětlit část

zjevných rozporů mezi různými historickými prameny.

Další významný problém, kterému se autoři věnují, je objektová fixace toponym. Jedná se o opačný případ než u variantnosti – stejné jméno je užíváno odlišným způsobem různými mluvčími, respektive objekty, vůči němuž se jméno vztahuje, je vymezován různě. Toto ale opět – podobně jako v případě variantnosti – není problém jazykový či etnologický, ale především či výlučně standardizační, respektive kartografický. Standardizace (a byrokracie) předpokládá vztah jeden objekt – jedno jméno. I autoři se s tímto problémem museli vypořádat, neboť výsledky výzkumu zveřejnili v zajímavé on-line databázi Toponyma v krajině (<http://mapy.fp.tul.cz/toponyma>). Z pohledu sociálních věd je ale toponymicko-objektová pluralita nesmírně fascinujícím fenoménem, který přímo vybízí k hlubšímu studiu lidského vztahování se ke světu a druhým lidem skrze jména. Je vlastně trochu škoda, že tuto pluralitu autoři vnímali jako problém a nevěnovali se jí jako svěbytnému společenskému jevu s vlastními zákonitostmi. Na jednu stranu chvályhodná snaha o využití nových technologií a metod zpracování dat včetně GIS, internetu a mobilních aplikací nás ale na druhou stranu nutí potýkat se s problémy, které ale vlastně v každodenním životě neexistují. Lidé se povětšinou vždycky nějak prostorově zorientují a domluví, standardizace jmen však toponymicko-objektovou pluralitu

redukuje a v konečném důsledku ochuzuje toponymické kulturní dědictví.

Variantnost v toponymii i objektová fixace toponym ukazují, že živá toponymie je skutečně komplexní a dynamický jev, o kterém víme stále velmi málo. Myslím, že je to způsobeno přílišným spoléháním na „mrtvé“ prameny typu soupisů a map, které jsou pouhými izolovanými okamžiky v turbulentním proudění času. Přál bych si, kdyby se v toponomastickém výzkumu více využívaly etnologické metody výzkumu jako zúčastněné pozorování, popřípadě narativní rozhovory apod., které by umožnily lépe zachytit dynamiku, situační podmíněnost, pluralitu a sociální život zeměpisných jmen. Dotazníková šetření, o něž se autoři opírají, jsou samozřejmě velmi důležitá, pro zachycení toponymického bohatství ale dlouhodobé působení v terénu v živé komunikaci s uživateli jazyka nemohou nikdy nahradit. A to platí bez ohledu na velikost vzorku (který v případě recenzované knihy, bohužel, nebyl moc velký).

Knize by také prospěla větší míra syntézy a generalizace. Detailní popis není vyvažován odpovídajícím průběžným shrnutím a zobecněním poznatků tak, aby bylo zřejmé, co z případových studií Vysokého a Lučan plyne pro další území, respektive výzkumy. Na druhou stranu musím autory pochválit za výborné mapy, kartodiagramy a grafy, které vizuálně zpestřují text a zároveň

umožňují rychlou orientaci v datech. Četné současné i historické fotografie rovněž pomáhají čtenáři lépe si představit toponymický prostor popisovaný v textu. Celkově jsou grafika i formát knihy velice příjemné a přímo vybízejí k četbě.

Z hlediska podnětů knihy pro etnologický výzkum mě zaujalo několik dalších témat. Je to například lidová etymologie, která tradičně u jazykovědců vyvolávala spíše úsměv (a někdy i zděšení). Z pohledu etnologie, respektive studia lidové slovesnosti (ale také např. identity a vztahu k místu) je ale právě lidová etymologie (na rozdíl od té odborné, kterou nikdo nezná) velmi cenným materiálem, který nechává nahlédnout do nitra místních obyvatel a rozhlédnout se po světě jejich očima. Je dobře, že autoři, byť k toponymům přistupovali především z pohledu jazykovědy, lidovou etymologii také reflektovali a v nějaké míře zapracovali i do svých úvah o variantnosti.

Tematicky blízké lidové etymologii je také užívání exonym typu Amerika či Mexiko jako metafor pro objekty různého typu. Využití těchto jmen odráží představy lidí o světě, ať už založené na objektivních skutečnostech, osobních zkušenostech, nebo stereotypních a romantických představách o vzdálených a exotických místech. Jelikož se tomuto tématu také věnuji, z rozhovorů s kolegy z jiných zemí vím, že užívání exonym nebiblického původu ve střední Evropě

je fenomén celosvětově unikátní a patří k našemu kulturnímu dědictví. Zaujalo mě, že se exonyma objevovala i v německé toponymii severních Čech, přestože v Německu či Rakousku je tento typ jmen spíše vzácný. Opět se ukazuje, že česky a německy hovořící obyvatelé českých zemí měli k sobě blíže, než nám národovecké vidění světa dovoluje připustit.

Velmi cenná z pohledu studia etnicity a česko-německých vztahů je také analýza německého toponymického materiálu z Lučan nad Nisou a analýza jeho proměn v souvislosti s propagací regionu v cestovním ruchu a zejména pak po vysídlení německy hovořících obyvatel. O toponymické situaci Sudet, bohužel, víme stále velice málo a vzhledem k době, která od vysídlení tamějších obyvatel uplynula, již ani není možné tuto situaci pomocí pamětníků věrohodně rekonstruovat. V tomto pohledu je snaha autorů o alespoň částečnou rekonstrukci německé toponymické krajiny velice cenná a můžeme jen doufat, že v podobném úsilí budou pokračovat dále.

Konečně, jako podnětný pro etnologii vnímám také přesah mezi osobními jmény a zeměpisnými jmény. Tzv. příšlapky, tedy přezdívky majitelů často trvale spjaté s konkrétními usedlostmi a k nim patřícím pozemkům, opět ukazují, jak významnou roli jména hrají v životě jednotlivců a celých společenství. V severních Čechách osobní příšlapky motivovaly vznik zeměpisných jmen, zatímco třeba přízviska na Valašsku byla naopak od zeměpisných jmen často odvozena. Tak či onak, jednotlivci, společenství a krajina ve svých jménech splývaly v jeden složitý kosmos. A tak je to i nadále. Prostřednictvím jmen přetváříme chaotický svět přírodních dějů a sociálních interakcí v jeden uspořádaný celek a činíme jej tak srozumitelným, předvídatelným a „naším“. Tedy domovem. Paměť jmen je tedy pamětí společenství a pamětí krajiny. *Toponyma v krajině* nám dávají návod, jak tuto paměť kriticky a systematicky studovat, interpretovat a uchovávat. Autorům přeji mnoho zdaru v další práci!

Přemysl Mácha (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Wolfgang Steiner, Glanzlichter der Raimundsreuter Hinterglasmalerei. Eine Bilddokumentation. Deutscher Kunstverlag. Berlin – München 2018, 352 s.–

Podmalby na skle z bavorského Raimundsreutu představují pro řadu odborníků, ale i zájemců z řad laické veřejnosti téměř synonymum výsost-

né ukázky tzv. lidového malířství. Tamní obrázky se řadí k nejstarším zlidovělým regionálním variantám malby na skle. Jejich výtvarná po-